

TRÄGOLV OCH PARKETT

Läggning, ytbehandling, underhåll

Tomas Nord, tredje generationens golvläggare, berättar här om trägolv ur flera aspekter – träslagen, läggningen, verktygen, ytbehandlingen och underhållet. Men man börjar förstås med en rejäl timmerstock.

TEXT & FOTO TOMAS NORD

Dagens verktyg och metoder vid läggning av stavparkett är i stort sett de samma som på farfars tid.

FÖR ATT UTVINNA maximalt golvämne ur varje timmerstock, och möjligen också för att arbetet förr utfördes med handverktyg, sågades planken kilformade.

Avståndet mellan bjälkarna bestämde plankans tjocklek. I hus byggda på 1900-talets början är 90-140 cm vanliga mått, vilket krävde en planktjocklek från ca 30 mm. I plankens långsidor hyvlades så kallade notspår. Planken lades med rotända mot toppända och i notspåret monterades en måttanpassad trälist kallad lösslejf. Planken spikades uppifrån i bjälkarna.

Rummets längd avgjorde hur långa planken skulle vara. Om rummet var längre än planken, gjordes en delning tvärs över rummet över en bjälke där plankens kortändar möttes, en så kallad generalskarv. I vissa fall lades en planka på tvären mot vilken kortändarna slöt an, alltså en generalbräda.

Med tiden tillverkades golvplanken jämbreda, med notspår på ena sidan och fjäder på den andra. På så vis fogades planken samman och spikades nu på skrå endast i plankans fjädersida.

Spiken sattes an snett mot fjädern och drevs den sista biten med hjälp av en dorn för att inte skada plankan. Med denna metod dolde man spikförbandet.

Trots att varje plank nu hade samma bredd över hela längden skulle så mycket som möjligt av träämnet användas. Detta innebar att breda och smala plank blandades i samma golv, och om plankens längd inte motsvarade rummets, gjordes en generalskarv.

Då bearbetning av timmer i allt större utsträckning gjordes med maskinell hjälp, tillverkades golvplank i standardbredder, och ofta i fallande längd. Monteringsmetoden med not, fjäder och skråspikning är fortfarande aktuell, men skarvarna mellan plankens kortändar över bjälkar sprids nu över hela golvet.

Träslag

Tillgång och pris var avgörande för val av träslag. De vanligaste var gran och fur, det senare ansågs bättre stå emot både väta och slitage. Golvplank av lövträ, främst ek förekom, men sparsamt. Fastighetsägare med egen lövskog (gods och större gårdar) kunde med egen arbetskraft avverka och kanske bearbeta lövträ till golvplank. Ett ekgolv vittnade om hög status, och ansågs vackrare än ett barrträgolv.

I dag finns flera tillverkare av massiva trägolv med varierande bredd och tjocklek. Flera träslag

finns att tillgå, varav fur, ek och ask sannolikt tillverkas i störst volymer. Ofta har golvplanken en färdigbehandlad, ibland "borstad" yta. Oljebehandling är vanligast, och infärgning i olika nyanser förekommer.

Unika parkettgolv

Än så länge finns ett antal unika parkettgolv bevarade, främst i landets slott och herresäten. Det unika består i att mönster och träslag har växlat över tid, alltefter arkitekters tyckande och tänkande. Influenser från utlandet har också haft stor betydelse.

Träet som användes var massivt och de enklare golven var gjorda av endast ett träslag, oftast ek. Golvens utformning varierade, men ofta byggdes någon form av rutmönster. I de mer konstfulla golven blandades träslag, ofta mörka mot ljusa för att skapa kontraster. Mönster som kvadrater, romber, stjärnliknande figurer, och andra motiv var även förekommande.

Varje mönsterbild ramades in med ett ramträ och bildade en kvadrat. Dessa kvadrater låg så mot varandra och bildade ett symmetriskt mönster, antingen parallellt med rummets väggar eller diagonalt i rummet. Storleken på kvadraterna varierade från golv till golv, bl a beroende på rummets storlek, men var sällan större än en kvm. Kvadraterna lades med utgångspunkt från rummets centrum, fast inredning, eventuell spis, dörrar eller andra inredningsdetaljer, och omgavs av listband, friser, kort sagt parkett i enklare utförande.

Traditionella parkettgolv

I början av 1900-talet började så parkett att tillverkas i fabrik, kortstav av massiv ek var vanligast, men även bok och möjligen andra träslag förekom, vilka kunde läggas i mönster, fiskben, rutor med mera. Parkettgolv av detta slag blev nu allt vanligare, först i offentliga lokaler och kontor men senare även i bostäder, både flerfamiljshus och

Bonvaxmaskinen som revolutionerade golvvården på 1950-talet. Arbetet blev enklare och resultatet bättre.

egna hem. I småhus var det vanligen vardagsrummet som belades med parkett. Övriga utrymmen fick nöja sig med masonit och korkmatta som var mindre kostsamt.

Läggning av fiskbensmönster

Underlaget för kortstavsparkett var traditionellt brädor av gran eller fur, så kallad råspont. Efter inmätning lades så "börjraden", med stor noggrannhet. Varje stav fästes i underlaget med spik. I rummets kortändar kapades stavarna, för att passa mot listband och fris.

Stavarna fäster i varandra med tapp/fjäder och not och i varannan rad lades "högerträ" och i varannan "vänsterträ" beroende på i vilken sida stavens fjäder är placerad. I samband med att stavarna togs ur sitt emballage och lades upp i en rad för montering sorterades trä så att de ljusa jämnstrukturerade stavarna hamnade i radens ena ända och mörka, grovgångna i den andra. Nästa rad sorterades tvärtom. På så vis upplevs i dagsljus varannan rad mörk och varannan ljus, en detalj värd att nämna, då man i dag vid betraktande av gamla parkettgolv i fiskbensmönster kan avgöra om det är en parkettläggare eller en lekman som lagt golvet.

Läggningen fortsatte så med sortering och spikning, rad för rad. Som nämnts kapades stavarna vid rummets kortändar, och så även de sista raderna

mot rummets långsidor. I mellanrummet mellan fiskbensmönster och vägg läggs ett listband och innanför detta en fris.

Ett yrke med status

"Ut!!! För jä... Ut!!!"

"Ser ni inte vem jag är människa? Jag är greve NN"

"Jag ger f... i om ni är greve ifrån själva h...e. Uuuut!!!", varpå greven motsträvt lämnade rummet.

Så lät det på ett skånkt slott i början av 1900-talet, då beställaren iklädd läderstövlar klev in på det nylagda parkettgolvet. Det bryska bemötandet hade sin orsak i att ett nylagt golv inte under några omständigheter fick beträdas av någon annan än parkettläggaren själv. Det var allmänt känt bland byggnadsarbetare att i de utrymmen där parkettläggare arbetade fick man inte vistas eller ens knappt titta in. Efter det att golvet var färdiglagt skulle nämligen de kanter som uppkommit mellan stavarna översida, så kallade fogsprång, avverkas. Detta gjordes fram till 1960-talet med hjälp av en handhyvel, försedd med en distansklots av trä och ett sickelstål. Om grus drogs in på golvet genom ovarsam gångtrafik, sopborste till trots, repades stålet och dessa repor lämnade spår i golvet, varför parkettläggaren oavbrutet fick fila om stålet. Detta tog tid och orsakade irritation.

På 1960-talet lanserades golvslipmaskinen, och arbetet med att avverka fogsprång underlättades avsevärt.

Verktyg och maskiner för läggning av kortstav

Fram till mitten av 1900-talet användes i huvudsak handverktyg. Ett undantag var parkettsågen som användes för att kapa stavar och såga ett notspår i den kapade ändan.

En fogsvars var inte tillräcklig för att göra fina sågsnitt, så parkettsågen monterad på en stor trälåda innehållande en elmotor, vilken kunde kopp-

las in i de fall det fanns elektricitet att tillgå, var en förutsättning för ett lyckat resultat. Innan elektricitet blev var mans egendom drevs sågen med en vev, då utväxlingen gav tillräckligt hög hastighet till både kapklinga och notklinga, vilka då och då skärptes med en fil.

Dagens verktyg och maskiner förenklar läggning av kortstav i viss mån, då stavarna i stället för att kapas en och en kan kapas efter läggning med hjälp av en cirkelsåg och därefter ansätts med en överhandsfräs för att skapa ett notspår. I övrigt är tekniken densamma som för hundra år sedan, med undantag av att vi idag har möjlighet att limma fast stavarna mot underlaget om detta inte lämpar sej för spikning, vilket för oss känns riktigtast.

Dagens utbud av parkettgolv

Tillgången på massivträ för läggning av kortstav är i dag begränsad. Lamellträ har allt sedan 50-talet, då det introducerades, tagit över marknaden. Kortstav i lamellutförande finns att tillgå, men är inte den mest efterfrågade produkten. Lamellträ dominerar på marknaden, säkert främst för att man med industriell teknik kan producera maximal mängd färdigt parkettgolv med begränsad mängd råvara. Slitskiktet, ett ca 4 mm tjockt ytskikt av ek, bok, ask eller annat träslag vilket är limmat på vanligen två lager av ett billigare träslag i olika riktningar utgör dagens parkettgolv. Tjockleken varierar, men 14 mm parkett är vanligt.

Benämningen är i dag inte kortstav, utan långstavsbräda, alltså en lamellbräda ca två meter lång och två decimeter bred med not och fjäder på långsidorna, not och tapp på kortsidorna.

Förutom att priset för dagens parkettgolv genom denna tillverkningsmetod är överkomligt för envar, finns minst en annan fördel. Trä rör sej som bekant allt efter årstid och luftfuktighet och lamellkonstruktionen motverkar denna rörelse genom att fiberriktningen växlar i minst tre skikt. Parkettgolv av denna typ finns i många olika träslag och utföranden, allt från 3-stavsbräda till "tilja", till synes liknande en plank. Produkterna är färdigbehandlade i fabriek och kan fås som lackade, mattlackade, oljade, borstade och oljade med mera. Infärgning i ljus eller mörk nyans av olika träslag är efter dagens mode också vanligt.

Om man sorterar träet eller blandar träslagen kan man i ett rombgolv skapa stjärnmönster och i visst ljus även tredimensionella effekter.

Utbudet av parkettgolv, så kallad långstavsbräda, är mycket stort. En tidskrift presenterade i en artikel över femtio tillverkare av parkettprodukter, möjliga att köpa på svensk marknad, en följd av den så kallade globaliseringen, då tillverkning nu sker i alla världsdelar med varierande kvalitet och priser. Dagens parkettgolv kan till skillnad från historiens kortstav installeras av var och en som är läskunnig, och en smula praktiskt lagd, se bara på modern media. I ett av programmen installerades långstavsbräda på ett befintligt kortstavgolv i fiskbensmönster som underlag – trendigt?

Ytbehandling

Ytbehandlingen av trägolv, plankgolv och parkettgolv har varierat över tid.

Plankgolv av fur och gran, vilka dagligen trafikerades med ytterskor behandlades i seklets början med såpa. Dagligen sopades golven rena från grus och smuts, men avsikten med skurningen var sannolikt att grundligt rengöra golven. I dag kallas detta "periodiskt underhåll".

Vad gäller parkettgolv typ kortstav av ek, vilket tidigare beskrivits, behandlades dessa fram till 50-talet med bonvax, och därefter i allt större omfattning med lack. Vartefter lackprodukter fanns att tillgå, behandlades även plankgolv med lack eller fernissa, och under lång tid har lack dominerat all behandling av trägolv, parkett eller plank. Möjligen har olja funnits på marknaden under en längre tid, men det är först under det senaste årtiondet som det har blivit vanligt med oljebehandling.

Vid slipning av redan installerade trägolv kan nämnas två vanliga behandlingsmetoder, lack och olja. Parkettgolv av ek eller annat träslag, äldre kortstav i mönster eller nyare långstavsbräda, behandlas efter kundens önskan vanligen med lack, i halvmatt eller matt nyans. Allt oftare utförs behandling med olja. Båda behandlingsmetoderna medger infärgning i olika nyanser.

Plankgolv av fur eller gran behandlas vanligen med olja, ofta i kombination med lut vilket ger en grå ton som är bestående, allt för att efterlikna det gamla såpskurade golvet. Vid enstaka tillfällen väljer kunder lackbehandling av plankgolv.

Underhåll av trägolv

Ett trägolv behandlat med lack ska underhållas med torra städmetoder. Våttorkning ska ske vid behov och då med minimal tillförsel av vatten.

Skador i ett lackerat golv är svåra att åtgärda utan att det skadade partiet förblir noterbart även efter reparation, men om detta är acceptabelt kan man med framgång göra en kompletterande punktbehandling med lack för att skydda träet mot fukt eller nötning. Då ett lackerat golv, beroende på slitage och underhåll eller möjligen brist på underhåll inte längre motsvarar brukarens krav, kan golvet i de flesta fall slipas om och åter behandlas.

Ett golv grundbehandlat med olja ska liksom ett lackbehandlat golv dagligstädas med torra metoder. Våttorkning med såpvatten ska utföras regelbundet. Den såpa som används ska vara av typ golvsåpa, som förutom att rengöra även lämnar ett skyddande skikt av fett kvar på golvet. Regelbunden användning av såpa ger ett bestående skydd mot både slitage och kemikalier.

Skador i ett oljebehandlat trägolv kan med framgång repareras så att de med tid, olja och såpa raderas. Ett trägolv grundbehandlat med olja kan efter behov, ofta beroende på slitage, underhållsbehandlas med olja. Därigenom bibehålls det ursprungliga utseendet. Ett oljebehandlat golv behöver endast i undantagsfall slipas om och behandlas på nytt. Ett oljebehandlat golv betraktas som mer rustikt, och anses av många bli vackrare ju äldre det blir.

Tomas Nord är tredje generationens företagare i GolvTjänst Nord & Söner AB i Degerberga. info@golvjanst.nu

Med nytt trä och oavsett metoder kan man aldrig återskapa eller efterlikna dessa båda över 100 år gamla fantastiskt vackra parkettgolv.

Under två lager mattor, masonit och grålumpapp döljer sig ibland vackert slitna och naturligt patinerade plankgolv.

Det är ofta detaljerna vid utformning av ramträ och mönsterträ som får betraktarna att lyfta på ögonbrynen.